

NUKLEÄR DIPLOMATI

Av överste NILS LUND

ÖVERLÄGGNINGARNA mellan USA, Storbritannien och Sovjetunionen om förbud mot kärnvapenprov tog sin början den 31 oktober 1958. De pågick sedan — med längre eller kortare avbrott — till den 9 september 1961, då de definitivt bröt samman till ackompanjemang av kärnexplosionerna över Semipalatinsk och Novaja Zemblja.

Under mer än 330 sessioner satt representanter för de tre atommakterna runt förhandlingsbordet i Genève. De brottades med ett segslitet, intrikat problem, inrymande såväl militärpolitiska som vetenskapliga aspekter.

Det finns all anledning att nu, efter sammanbrottet, närmare försöka skärskåda vad som egentligen hände vid dessa förhandlingar, vilka på grund av sin tekniska och komplicerade natur ofta tedde sig svårförståeliga för lekmannen och kanske därför även mindre lockande att söka penetrera.

Detta är beklagligt ty »provstoppskonferensen» erbjuder var och en, som vill försöka få ett begrepp om Moskvas spel vid det gröna bordet, ett intressant åskådningsmaterial. *Det ryska spelet i Genève utgör ett skolexempel på*

kommunistisk förhandlingstaktik, präglad som det var av skarpa skiftningar mellan (skenbar) mjukhet och brutal hårdhet. Sålunda kunde den sovjetiske delegaten förhandla eller rättare sagt låtsas förhandla efter västerländskt, demokratiskt »sammanträdesmönster» för att oväntat — kastande masken — cyniskt kräva att motparten förbehållslöst och fullständigt skulle acceptera Moskvas krav. Krav, som ur västerländsk synpunkt oftast tedde sig irrationella, hänsynslösa eller motsägelsefulla i förhållande till tidigare förda resonemang och slutna överenskommelser.

De båda västmaktsdelegationerna däremot synes hela tiden ärligt och allvarligt strävat efter att uppnå en bindande lösning, som kunde tillfredsställa båda parter legitima krav. Deras ansvarskänsla och förhandlingsvilja kontrasterar skarpt mot Sovjets perfida och dubbelbottnade förhållningstaktik.

En ljusglimt

Sedan sekler tillbaka har människor drömt om att avskaffa kriget, att finna utvägar som i sinom tid skulle kunna leda fram till total och universell nedrustning.

Från den augustidag år 1945 — då atommolnet steg mot skyn över Hiroshima — har denna dröm alltmer kommit att framstå som en tvingande nödvändighet. Alltsedan den dagen har intet annat spörsmål mer upptagit människornas tankar.

Efter långa år av utdragna och resultatlösa avrustningsförhandlingar kom den s. k. provstoppskonferensen i Genève att framstå som en ljuspunkt. Den förmedlade till en plågad mänsklighet en stråle av hopp i en mörk tid. Den hade tillkommit som ett försök att lösa *ett* av nedrustningsfrågans många delproblem: *kontrollerat förbud mot fortsatta kärnvapenprov.*

Under konferensens gång föreföll det stundom som om detta försök att nå ett *begränsat* mål verkligen markerade en framkomlig väg. Runt om i världen hoppades man att förhandlingarna skulle lyckas slå *en första broförbindelse över den avgrund av misstro och misstänksamhet*, som skiljer kommunistblocket från de s. k. kapitalistiska staterna. Många människor bibringades det intrycket att underhandlingarna åstadkommit en gynnsammare atmosfär och att delegaterna var på väg att nå en för båda parter godtagbar lösning. Man trodde sig spåra en förbättring av relationerna mellan Öst och Väst.

Optimister i Väst räknade m. a. o. med att en första, blygsam början — ett tilläpande i ringa

skala av ömsesidiga överenskommelser — så småningom skulle kunna *leda fram till fortsatta förhandlingar i allt större skala.* De hoppades att om stormakterna nu kunde organisera ett gemensamt system för ett effektivt förhindrande av fortsatta kärnvapenprov så kunde dessa makter även i fortsättningen enas om ett kollektivt system för den universella avrustningens gradvisa genomförande.

Ett reglerat provstopp skulle även — hoppades man — dämpa tempot i kapprustningen, bromsa upp tendensen till ökning av antalet kärnvapentyper samt hejda utbredningen av dessa vapen till alla de stater, vilka i dagens läge överväger att komplettera sina försvarsanstalter med nukleära stridsmedel. Framför allt skulle dock ett provstopp bidra till att hålla tillbaka den sedan år 1945 aktuella genetiska belastningen av kommande släktled.

Tekniska aspekter

På vetenskapens nuvarande ståndpunkt anses det vara relativt lätt att identifiera kärnladdnings-sprängningar, vilka företagas i *jordatmosfären.* (Det är huvudsakligen dessa explosioner, som orsakar det svåra problemet med radioaktivt utfall.) Med den apparatur, som redan i dag står till förfogande torde det sålunda vara möjligt att med en ganska hög grad av säkerhet kartlägga de allra flesta sprängningar, som orsakats av kärnladd-

ningar om minst 20 kiloton — var helst i atmosfären de än inträffar.

Sprängningar av nukleära laddningar *under havsytan* anser sig expertisen likaledes kunna registrera med ungefär samma grad av säkerhet.

Vad slutligen kärnladdningsexplosioner i *yttre rymden* beträffar utgör dessa — för att tala med amerikansk expertis — »en hårdare nöt att knäcka, men inom vissa gränser kan dock de tecken, som de framkallar registreras av en mångfald instrument, placerade på jorden eller i satelliter».

För samtliga ovannämnda detonationsmetoder finns det sålunda medel till förfogande genom vilka man har utsikt att identifiera en sprängning. Det sker främst genom registrering av vid detonationen framkallade ljud- och ljusfenomen, radiovågor, radioaktiv strålning samt radioaktivt nedfall.

Underjordiska sprängningar orsakar däremot ett betydligt allvarligare problem. De är under vissa förhållanden svåra att upptäcka. I dagens läge lär vetenskapen endast känna till en enda metod för att registrera dylika detonationer. Det sker genom mätning (med seismograf) av de vågor, vilka fortplantar sig genom jordytan som en följd av jordskalvet i fråga.

Ett dylikt mätningsförfarande är emellertid behäftat med vissa svagheter. Alla de tusentals naturliga jordskalv, som förekommer varje år åstadkommer samma slags feno-

men som de skalv, vilka orsakas av människohand, dvs. underjordiska provsprängningar av kärnladdningar.

Med till förfogande stående instrument och metoder går det icke alltid att skilja mellan ovannämnda naturliga och »konstgjorda» skalv.

De av Väst föreslagna stationära kontrollposterna i det tilltänkta inspektionssystemet skulle sålunda, även med nuvarande teknisk utrustning, ha kunnat registrera de flesta jordskalv, som inträffar — men de skulle däremot *ej alltid ha kunnat identifiera vilka av dessa jordskalv, som härledde sig från underjordiska kärnladdningsexplosioner*. I många fall skulle det sålunda ha varit nödvändigt att sända en mobil inspektionsgrupp till platsen för jordskalvet ifråga.

Bakom Västs överväganden och förslag låg den välgrundade uppfattningen att medan å ena sidan illegala provsprängningar svårligen skulle kunna genomföras i ett demokratiskt, öppet samhälle, där de styrande är infamt påpassade av parlament, opinion och press, kan dylika prov hemlighållas i en diktaturstyrd, slutet stat.

Många amerikaner i ledande ställning synas t. o. m. vara övertygade om att Sovjetunionen under de senaste åren genomfört sådana provsprängningar under det att USA lojalt iakttagit det överenskomna moratoriet. Enligt amerikansk officiell utsago (ambassadör Arthur Dean vid en presskonferens

i Washington den 1 september 1961) förefanns dock inga som helst *bevis* för att ryssarna företagit sådana hemliga, underjordiska provsprängningar. Skulle så verkligen ha varit fallet är man inom den västra världen väl medveten om att ryssarna kan ha vunnit ett försprång, som på ett ödesdigert sätt skulle inverka på den militära maktbalansen.

I Genève hade redan på ett tidigt stadium Västs delegater resonerat som så: Även om man med nutida hjälpmedel icke kan identifiera samtliga underjordiska kärnladdningsexplosioner bör detta likväl ej få utgöra något hinder för en överenskommelse om att traktatmässigt förbjuda åtminstone den kategori av underjordiska sprängningar, som man verkligen skulle vara i stånd att identifiera med redan förefintliga hjälpmedel.

I mars 1960 samtyckte Sovjetunionen i princip till västmakternas förslag om ett avtal, enligt vilket man skulle förbjuda dels samtliga provsprängningar ovan jordens yta och under havsytan, dels sådana provsprängningar under jordens yta, vilka låg över en viss »tröskel», dvs. var av en viss överenskommen storleksordning (4,75 seismisk magnitudo och därutöver).

I princip skulle det sålunda stå vederbörande stat fritt att utföra underjordiska sprängningar *under* denna »tröskel». Den ledande tanken härvidlag torde ha varit att det

som icke kan effektivt kontrolleras ej heller bör formellt förbjudas.

På begäran av Sovjetunionen lovade emellertid likväl USA och Storbritannien att gå med på ett frivilligt moratorium även beträffande underjordiska prov under ovannämnd tröskel.

I gengäld accepterade Sovjetunionen västmakternas förslag om att man gemensamt skulle sätta igång vetenskapliga försök för att få fram apparatur och metoder, varigenom de projekterade kontrollposterna skulle bli i stånd att med betryggande säkerhet identifiera *alla* underjordiska provsprängningar.

Den sovjetiske delegaten Tsarapkin yttrade sålunda i detta sammanhang: »Sovjetunionen har ingen invändning mot att SSSR, USA och UK gemensamt genomför ett strängt begränsat antal underjordiska kärnexplosioner i avsikt att utveckla metoder och instrument för identifiering av dylika provsprängningar.»

Kort därefter möttes också vetenskapsmän från de tre makterna i Genève för att igångsätta erforderligt forsknings- och utvecklingsprogram.

Sovjets intresse för denna arbetsuppgift avtog emellertid snabbt. Redan efter ett par månader avvisade sålunda Tsarapkin bryskt en anhållan, som gemensamt framfördes av hela det vetenskapliga teamet (således även av de ryska vetenskapsmännen) att de politiska

myndigheterna snarast måtte enas om erforderliga förutsättningar för det planerade forskningsarbetets energiska bedrivande.

Så torpederades detta försök till vetenskaplig samverkan mellan Öst och Väst på de underjordiska kärnsprängningarnas område.

Sista budet

Delegaterna i Genève uppnådde däremot under konferensens gång (skenbar) principiell enighet om att varje land skulle vara skyldigt underkasta sig ett visst antal veto-fria *inspektioner*.

Amerikaner och briter hävdade att *antalet* sådana inspektioner borde stå i rimlig proportion till antalet misstänkta fenomen. De föreslog att man skulle tillämpa principen »en på fem» — med andra ord att av fem misstänkta jordskalv skulle ett få bli föremål för inspektion.

Enligt expertisen inträffar varje år enbart på Sovjetunionens territorium i medeltal ett hundratal jordskalv av en styrka, uppgående till mer än 4,75 seismisk magnitudo. Följaktligen borde ett tjugotal inspektioner få företas inom detta område. I gengäld erbjöd man ryssarna att dessa skulle få företaga motsvarande antal inspektioner på amerikanskt och brittiskt territorium.

Trots vissa eftergifter från Västs sida kunde den sovjetiske partnern icke förmås till något slutligt avtal.

Förhandlingarna råkade in i ett dödläge.

Då president Kennedy i januari 1961 tillträdde sitt ämbete blev en av hans första åtgärder att beordra en översyn av USA:s provstoppspolitik i syfte att så långt som möjligt tillmötesgå legitima sovjetiska krav och uppnå en för båda parter godtagbar överenskommelse i Genève.

Med dessa nya instruktioner på fickan anlände den amerikanske delegaten Arthur Dean till konferensen, då förhandlingarna återupptogs i mars 1961.

Efter sammanjämkning av Washingtons och Londons synpunkter kunde Dean och hans brittiske kollega Ormsby-Gore i april 1961 inför den ryske delegaten Tsarapkin framlägga ett fullt utarbetat förslag till ett fördrag — som man i allmänhet trodde skulle vara acceptabelt även för Moskva. Så långt hade alltså USA och UK nu gått i sina eftergifter inför tidigare framförda sovjetiska krav.

I korthet innebar detta västmaktsförslag:

att alla provsprängningar av kärnladdningar skulle förbjudas i jordatmosfären, i yttre rymden, i haven samt under jorden; i sistnämnda fall dock med undantag för de sprängningar, vilka på grund av sin ringa styrka (under 4,75 seismisk magnitudo) ej med säkerhet kunde uppmätas,

att den vetenskapliga forskningen skulle inriktas på uppgiften

att utveckla instrument och metoder, med vilkas hjälp även sprängningar under nyssnämnd »tröskel» (4,75 seismisk magnitudo) skulle kunna identifieras,

att de tre makterna i avvaktan på resultat av nämnda vetenskapliga forskning skulle underkasta sig ett treårigt moratorium även beträffande dylika smärre kärnladdningsprängningar,

att pakten — sedan den vederbörligen undertecknats av USA, UK och SSSR — skulle vara öppen även för andra stater, små som stora,

att betryggande kontrollåtgärder skulle vidtagas för ovannämnt förbuds efterlevnad,

att för den skull högsta (politiska) ledningen av pakten som sådan skulle utövas av en *kontrollkommission*, bestående av fyra representanter från Sovjetblocket, fyra från den angloamerikanska sidan och tre från de neutrala länderna samt

att den exekutiva makten skulle utövas av en »*administrator*», som skulle lyda direkt under kontrollkommissionen och som till sitt förfogande skulle ha vissa internationella organ: dels en *stab*, dels ett över hela jordens yta utbrett nät av stationära *kontrollposter* till lands och till sjöss (sammanlagt 180), utrustade för att kontinuerligen kunna övervaka och upptäcka illegala kärnladdningsprov, dels slutligen ett antal mobila *inspektionsgrupper*, som i misstänkta fall

skulle verkställa undersökning på ort och ställe.

För att i möjligaste mån tillmötesgå de senaste sovjetiska motbuden gjorde amerikaner och briter dessutom ytterligare eftergifter i förhållande till tidigare intagna ståndpunkter. Man var således villig att minska antalet kontrollposter på sovjetiskt territorium och antalet årliga inspektioner. Vidare gick Väst med på att inspektionsgrupperna skulle åtföljas av observatörer från det inspekterade landet, att de endast skulle få färdas längs router, föreskrivna av nämnda land samt att de enbart finge inspektera ett strängt begränsat område omkring den misstänkta explosionspunkten.

»*Njet!*»

Under Genèvekonferensens sista skede (mars–augusti 1961) framträdde allt mer ohöljt Sovjetunionens strävan att förlama det projekterade kontroll- och inspektionsorganet, att förvandla den med så stora förväntningar motsedda konventionen till »a scrap of paper».

Moskva motsatte sig sålunda — utan att dock komma med något positivt motbud — den av västmakterna omfattade principen för bestämmandet av *antalet vetofria inspektioner*. Då Tsarapkin efter långvariga diskussioner slutligen tvingades att bekänna färg deklarerade han kort och gott att antalet sådana inspektioner måste in-

skränkas till *tre* per år: »Vi föreslår helt enkelt detta antal som en politisk kompromiss. Siffran har intet som helst samband med det antal jordskalv, som inträffar varje år — vare sig det är frågan om hundra tusen skalv eller tusen eller hundra eller blott tio.»

Moskvadelegaten dekreterade vidare att ett misstänkt jordskalv måste kunna mycket noga *preciserat* för att det skulle anses kvalificerat för inspektion: Man borde kunna ange dess läge inom en yta om 200 kvadratkilometer (med andra ord inom ett cirkulärt område med omkring 8 km radie). Amerikanska och brittiska invändningar att enligt all erfarenhet förekommande jordskalv ytterligt sällan kan lokaliseras med den av Sovjetunionen föreskrivna precisionen avvisades utan vidare av Tsarapkin.

Till yttermera visso deklarerade även Chrusjtjov själv (i ett memorandum av den 4 juni 1961) »att man måste vara *övertygad* om att vederbörligt jordskalv verkligen är orsakat av en kärnladdningsexplosion innan inspektionsgruppen får ges tillstånd att ingripa».

Men icke nog härmed. Tsarapkin framförde som Sovjetunionens bestämde krav att inga inspektioner över huvud taget skulle få företagas förrän tidigast efter det att *fyra år* förflutit från den dag överenskommelsen om provstopp ratificerats av berörda stater.

Ytterligare hinder tornades upp

av den sovjetiske delegaten. Han ville sålunda avsevärt nedbringa det antal stationära *kontrollposter*, som Väst föreslagit. Enligt det ryska motförslaget skulle antalet betydligt understiga vad som USA och UK ansåg som ett absolut minimum för att kontrollsystemet skulle få någon förnuftig mening.

Vidare krävde Tsarapkin att vid varje kontrollpost, belägen på sovjetiskt territorium, skulle ej blott chefen utan även hälften av övrig personal vara *sovjetiska medborgare*, utvalda av sovjetiska myndigheter. Motsvarande krav ställdes även beträffande de mobila inspektionsgrupper, vilka var avsedda att operera på sovjetiskt territorium.

Slutligen meddelade den ryske delegaten att hans land i stället för den en-manna-ledning, den »administratör», som tidigare godtagits av Moskva, nu ville ha ett *triumvirat* som högsta exekutiva myndighet för kontroll- och inspektionsorganet.

Detta »trojka-styre» skulle bestå av en representant från Öst, en från Väst och en från något neutralt land. (Alltså en tillämpning av samma princip, som Moskva strävar efter att genomdriva beträffande FN:s ledning.) Varje representant skulle vara utrustad med *vetorätt*. Denna skulle kunna komma till användning bl. a. då det gällde att avgöra om en av omständigheterna påkallad inspektion skulle få företagas på det egna landets territorium. För beslutsmässig-

het inom triumviratet krävdes enhällighet.

Kravet på trojkastyre innebar — liksom vid de flesta andra frågors behandling vid konferensen — en *tvär omkastning* av tidigare intagen sovjetisk ståndpunkt.

I januari 1960 hade sålunda Tsarapkin yttrat: »Bland jordens tre miljarder människor kan vi säkert finna någon, som både vi själva och Västmakterna bör kunna enas om.» I februari samma år lät det så här: »I något av de neutrala länderna kan vi under alla omständigheter finna en verkligt neutral person, väl kvalificerad för uppgiften som chef för kontrollorganet.» I juni månad uttalade den sovjetiske delegaten fortfarande samma uppfattning.

I år däremot deklarerar såväl Tsarapkin som även Chrusjtjov att det icke är möjligt att finna en opartisk och neutral person för nämnda post. Deras slogan lyder: »Det finns neutrala länder — men det finns icke och kan helt enkelt icke finnas neutrala människor.»

Paralysi

Hur skulle det planerade internationella kontroll- och inspektionsorganet ha fungerat — om USA och UK givit efter för de sovjetiska kraven?

För det första skulle det ju dröja fyra långa år — under vilken tid mycket kunnat hända — innan organet fått tillstånd att träda i funktion.

Även efter denna tidpunkt hade det varit mycket svårt, för att icke säga omöjligt, för västmakterna att få till stånd effektiv kontroll och inspektion. Hindren förefaller hart när oöverstigliga.

Sålunda är det föga troligt att en sovjetisk medborgare som chef för en kontrollstation på sovjetiskt territorium skulle till det internationella högkvarteret anmäla sin egen regering som misstänkt för illegal kärnladdningsprängning.

Även om — mot all förmodan — en sådan anmälan likväl skulle ha kommit till stånd så måste ytterligare en rad nästan lika omöjliga hinder övervinnas innan vederbörlig inspektionsgrupp kunde fått tillstånd att börja de närmare undersökningarna på ort och ställe.

Låt oss vidare göra det nära nog orimliga antagandet att även dessa hinder övervunnits. Ja, då hade västmakterna antagligen ställts inför ett svårt val. De hade nödgats att noga överväga om de just för ifrågavarande tillfälle hade råd att utnyttja en av de strängt ransonerade vetofria inspektionerna (tre per år) — eller om de skulle spara rättigheten i fråga till längre fram på året? (Enligt internationell expertis inträffar ju årligen omkring 100 jordskalv på sovjetiskt territorium. En del av dessa kan vara underjordiska kärnladdningsprängningar.)

Låt oss slutligen utgå från att Väst bestämmer sig för inspektion och att en internationell inspek-

tionsgrupp anländer till platsen för det misstänkta jordskalvet — någonstans i Ryssland. Hur kommer i denna situation den sovjetiske chefen för den utsända inspektionsgruppen att bete sig — då det gäller att opartiskt avgöra huruvida jordskalvet ifråga härrör sig från en av Moskva beordrad underjordisk provsprängning eller ej?

Här anförda exempel torde vara till fyllest. Det råder intet tvivel om att det planerade kontroll- och inspektionsorganet skulle ha blivit så gott som fullständigt lamslaget — därest USA och UK givit efter för de sovjetiska kraven. I varje fas av en undersökningsprocess hade Moskva haft möjlighet att hindra mekanismen att träda i funktion.

»*Soviet's passion for secret*»

En av de främsta anledningarna till Sovjetunionens negativa inställning till kontroll och inspektion anses vara ryssarnas (enligt västerländsk uppfattning) abnorma *miss-tänksamhet och fruktan för spioneri*.

Förgäves försäkrade de amerikanska och brittiska delegaterna upprepade gånger sin ryske kollega i Genève att den sovjetiska regeringen vid en eventuell inspektion på sovjetiskt territorium kunde avdela en »armé av säkerhetspoliser» för att »skugga» inspektionsgruppen och noggrant tillse att den inte rörde sig utanför de snäva gränser,

som utstakats. Det gällde ju att lokalisera den misstänkta företeelsen inom ett område på enbart ett par hundra kvadratkilometer. Sovjets hela yta omfattar 21 000 000 km². Med endast tre inspektioner per år skulle följaktligen endast en försvinnande liten del av det enorma sovjetiska territoriet besökas av inspektionsgrupper. Någon har räknat ut att det (i ovannämnt tempo) skulle taga 3000 år för att inspektera enbart en tiondel av Sovjetunionens yta.

Bakom Moskvas avvisande hållning ligger säkerligen även en djupt rotad *motvilja* mot att låta det sovjetiska samhället komma i någon som helst beroendeställning av internationella institutioner. Med brutal uppriktighet uttryckte Chrusjtjov den 10 juli 1961 sin uppfattning på denna punkt: »Även om alla länder i hela världen enades om ett beslut, vilket hotade Sovjetunionens intressen och säkerhet, skulle vi icke erkänna denna resolution. Vi skulle slå vakt om dessa intressen i fast förlitan på Sovjets väpnade styrka.»

Så sent som ett par dagar före konferensens sammanbrott gjorde den amerikanske delegaten Dean (på president Kennedys uttryckliga order) ett sista försök att genom ytterligare eftergifter få till stånd en överenskommelse.

Tsarapkin lär dock ej med ett ord ha besvarat detta Deans förslag. I stället upprepade den ryske delegaten ännu en gång den (ändrade)

sovjetiska uppfattningen att *provstoppskontroll utan allmän och fullständig nedrustning ingenting annat vore än — spioneri.*

Man frågar sig onekligen varför Moskva valde just *denna* tidpunkt för att under så uppseendeväckande former dels bryta provstoppskonferensen, dels återuppta sina atomsprängningar? (Den sovjetiska propagandan hade ju i årtal försökt hamra in i nationernas medvetande Sovjetunionens stora och levande intresse för ett förbud mot kärnvapenprov.)

En sannolik förklaring kan vara att Moskva kallblodigt kalkylerade med att skrämma USA och dess NATO-allierade till reträtt från de positioner, som dessa stater intagit under Berlinkrisen.

Det är vidare möjligt att Moskva härvidlag försökte »slå två flugor i en smäll». Tidpunkten för skräl- len var i så fall vald även med hänsyn till de 24 neutraliststatledarna, samlade till konferens i Belgrad. Dessa politiker skulle påverkas så pass kraftigt att de i sin tur drevs till att hönfalla USA och övriga NATO-länder att för världsfredens skull ge vika i Berlin.

Vare därmed hur som helst.

Det »officiella» skäl, som slutligen från sovjetisk sida framfördes för förhandlingarnas avbrytande och kärnvapenprovets återupptagande var det spända världsläget — med andra ord *den kris, som Moskva själv avsiktligt framkallat.*

Trots allt sökte de båda västmak-

terna i det längsta att genom ytterligare eftergifter åstadkomma en kompromisslösning.

Den 3 september riktade Kennedy och Macmillan en gemensam vädjan till Chrusjtjov att de tre makterna skulle i hela mänsklighetens intresse enas om att åtminstone icke företaga några ytterligare provsprängningar i *atmosfären*. De båda västmakterna förklarade vidare att de t. v. icke längre insisterade på användning av andra kontrollmetoder och -instrument än redan befintliga. De utbad sig slutligen Chrusjtjovs jakande svar före den 9 september. Något sådant anlände som bekant icke.

Moskva ville annorlunda.

USA:s och UK:s delegater ställdes formligen inför ett sovjetiskt ultimatum, som sopade undan alla förhandlingsmöjligheter. Chrusjtjovs dekret löd i korthet: »Ni måste till punkt och pricka acceptera *våra* förslag — om icke bryter vi upp från förhandlingsbordet.»

Den s. k. provstoppskonferensen i Genève gick därmed till historien som ett av de många fåfänga försök som gjorts att få bukt med en ödesdiger, allt mer intensifierad kärnvapenkapprustning.

Vad sker nu?

Redan den 19 juli 1961, således några veckor före konferensens sammanbrott, vände sig amerikanska och brittiska regeringarna — tydligen i känslan av att Mosk-

vas oböjliga attityd skulle omöjliggöra varje överenskommelse — till generalsekreterare Hammarskjöld med begäran att FN måtte taga upp frågan om förbud mot kärnvapenprov till behandling vid instundande höstsession.

I denna skrivelse framhöll Washington och London bl. a.

att FN:s generalförsamling under de senaste sex sessionerna ägnat stor uppmärksamhet åt frågan om provstopp,

att församlingen senast den 20 december 1960 hade allvarligt vädjat till de tre förhandlande kärnvapenmakterna att dessa frivilligt måtte avstå från att i fortsättningen utföra prov med kärnvapen,

att USA och UK hade gjort sitt yttersta för att efterkomma denna FN:s uppmaning men

att Sovjetunionen allt sedan den 21 mars 1961 tagit tillbaka sina tidigare medgivanden och genom oantagbara krav omöjliggjort fortsätta förhandlingar.

I samband med förhandlingarnas avbrytande deklarerade Chrusjtjov att Sovjetunionen fullständigt släppt tanken på *separata* förhandlingar om stopp för provsprängningar av kärnladdningar. Han krävde nu att hela det väldiga problemkomplexet — *allmän och total avrustning* — skulle tas upp i ett sammanhang.

Denna tvära helomvändning ter sig ur Västs synpunkt svårförståelig — eftersom det var Moskva som från början insisterade på att prov-

stoppsförhandlingar skulle bedrivas åtskilda från den allmänna nedrustningsfrågan.

Denna Chrusjtjovs nya giv torde — trots dess utopiska och propagandamässiga karaktär — likväl verka attraherande på stora delar av mänskligheten — kanske särskilt inom de s. k. neutralistländerna. Detta icke minst på grund av förslagets skenbara enkelhet och, framför allt, som en följd av den allt mer omkring sig gripande, besinningslösa »atomskräcken». Det sistnämnda fenomenet är ju i sin tur till stor del resultat av Sovjetunionens kärnvapen- och raketdemonstrationer. Här har i sanning Kreml med sin politik åstadkommit en *circulus vitiosus*.

Mycket tyder också på att västmakterna förr eller senare nödgas acceptera den nya ryska förhandlingslinjen. Det är sannolikt att de i tre års tid debatterade kontroll- och inspektionsfrågorna då återigen kommer upp på dagordningen.

Det synes därför vara av särskilt stort intresse för Västsidas förhandlare att närmare studera den kommunistiska avrustningsdoktrin, som låg till grund för den ömsom mjuka, ömsom fräna förhandlingstaktik, genom vilken Moskva lyckades att under tre års tid uppskjuta den amerikanska experimentverksamheten — samtidigt som Sovjetunionen i förhandlingarnas slutskede kunde vrida sig ur »kontrollgreppet» med dess bindande förpliktelser. Det är troligt att en lik-

nande taktik från Moskvas sida kommer att användas även nästa gång.

Sådant är i skrivande stund läget på »provstoppfronten». Framtidsperspektiven är mörka.

Den framställning till FN, som de amerikanska och brittiska regeringarna gjorde i det uppkomna

dödläget, har hittills icke lett till något resultat.

Den ende man inom världsorganisationen, som mänskligt att döma hade kunnat göra någon positiv insats för frågans lösning, finns ej mer.

(Artikeln avslutad i september 1961.)